
BESZÁMOLÓ

A XXIII. NEMZETKÖZI NÉVTUDOMÁNYI KONGRESSZUSRÓL

1. 2008. augusztus 17–22-én Toronto adott otthont az immáron 23. alkalommal megrendezett Nemzetközi Névtudományi Kongresszusnak, amely a „Nevek a nyelvi, kulturális és etnikai kapcsolatokban” központi téma köré szerveződött, és amelyen több mint egy tucatnyi szekcióban közel 200 résztvevőtől hangzottak el a legújabb kutatási eredményeiket ismertető előadások. A rendezvényre – a tengerentúli helyszín ellenére is – a legnagyobb számban európai kutatók érkeztek (125), az amerikai kontinensről 40 előadó szerepelt a konferencia programjában, Ausztráliát és Ázsiát együttesen képviselték tízen, a korábbi rendezvényekhez képest különlegesen magas volt viszont az afrikai kutatók részvételi aránya (16). Noha a konferencia hivatalos nyelve az angol, a német és a francia volt, néhányan kivételesen spanyolul is tarthatták előadásukat. A valóban magas színvonalú szakmai programot a nyitó- és a záróünnepség mellett – Bárczi Géza szavait kölcsönvéve – „talponálló” fogadások, illetve egy (a Niagara-vízeséshez szervezett) kirándulás is kiegészítette.

2. A kongresszuson három plenáris előadás hangzott el egymást követő napokon. ANDRÉ LAPIERRE (Kanada) a kanadai helynévrétegekről szólva az őslakosoktól származó nevek mellett a különböző időszakokban lezajlott (portugál, spanyol, francia, brit) kolonizáció nyelvi nyomait mutatta be, utalva arra is, hogy Kanadában a természeti nevek az összes névkincs mintegy 80%-át teszik ki, s közöttük is a legmarkánsabb helynévfajtát a víznevek jelentik. A névrétegek ábrázolásához kitűnő lehetőséget biztosítanak az általa is említett online térképek. LYNN PEPLINSKI és SHEILA OOLAYOU (Kanada) a kanadai sarkvidék (Inuitföld) gazdag történelméről, népeiről, neveiről tartott szemléletes előadást. A *Nunavut* nevet viselő régió Kanada egyötöd részét teszi ki, ahol a lakosság zöme (75%) inuit (eszkimó), többségük (70%) anyanyelve pedig az inuktitut nyelv. A régió helyneveinek hivatalos elismertetésén az Inuit Örökség Bizottság (www.iht.ca) fáradozik. ADRIAN KOOPMAN (Dél-Afrika) plenáris előadása a dél-afrikai névkutatásnak az elmúlt 30 évben megfigyelhető fellendüléséről, a tudományos megközelítésekről és a konkrét eredményekről adott képet. Szólt többek között arról is, hogy az 1981-ben megalakult Dél-Afrikai Névtársaság 1987 óta rendszeresen megjelenő saját folyóiratának, a *Nomina Africanának* ezidáig 21 kötete látott napvilágot.

3.1. A szekcióelőadások messze legnagyobb hányada a helynevek problémakörét érintette, s a lokális jellegzetességek folytán sajátos alszekciók (mint például az őslakos nevekről vagy a kanadai helynevekről szólók) is gazdagították a konferencia programját. Az előadások alapján bátran kijelenthetjük, hogy a nemzetközi helynévkutatás érdeklődésének középpontjában sokszínű témakörök állnak: tipológiai és strukturális kérdések például éppúgy számot tarthatnak a figyelemre, mint a népi-nyelvi érintkezések helynévi lenyomatait vagy éppen etimológiai problémákat érintők, de nagy érdeklődés övezi ezek mellett a névszociológiai-névhasználati, valamint a gyakorlati célokat szolgáló (alkalmazott névtani)

kutatásokat is. Az alábbiakban e témakörök mentén haladva emelek ki – személyes érdeklődéstől is hajtva – egy csokorra valót a számos figyelemre méltó előadás közül.

Névtipológiai kérdéseket érintett leíró szempontú megközelítést és a finn névtani iskola (elsősorban is EERO KIVINIEMI) szintaktikai-szemantikai modelljét alkalmazva EVAR SAAR (Észtország). Az észti Võrumaa több mint 23 ezer elemből álló korpuszán alapuló kutatás a névadás alapelvei és a helynevek realizációja közötti kapcsolatot igyekezett felderíteni. Változástipológiai törekvéseket fedezhetünk fel WOLFGANG SCHWEICKARD (Németország) munkájában, amely az olasz helynevekben bekövetkezett változások történeti lefolyásának és okainak szisztematikus feltárására irányul.

A helynevek vizsgálatához a strukturális (másként fogalmazva: a lexikális-morfológiai és a szemantikai) azonosításukon keresztül vezet az út. Ez ösztönözte PAVEL ŠTĚPÁN cseh kutatót is a névstruktúrák boncolgatására: korábban a színnevek helynevekbeli szerepéről jelentetett meg monográfiát, most a nevekben megjelenő szemantikai szembenállás foglalkoztatta.

A népek, nyelvek egymásra rétegződése természetesen nyomot hagy az adott régió helynévrendszerében is. Közép-Anatóliában kutatott kelta nyomok után a történész ALTAY COŞKUN (Németország), aki úgy véli, hogy az efféle vizsgálatok számos, még nyitott kérdést megválaszolhatnak a helyi történelemre, a településszerkezetre vonatkozóan is. Csehország (MILÁN HARVALÍK), illetve a Kárpát-medence területén számos etnikum feltűnt az idők folyamán, s erre a „multikulturális” érintkezésre az adott régiók idegen eredetű helynévkincse ma is gazdagon szolgáltat példákat. A vulgáris és idegen nevek sajátos kapcsolata ráadásul a korabeli nyelvi presztízviszonyokra is utalhat bizonyos mértékig. GYÖRFFY ERZSÉBET a Kárpát-medence régi vízneveinek, TÓTH VALÉRIA pedig a településnév-rétegeinek szentelt e témakörben előadást. A helynevek és a hatalom viszonya közvetlenül tükröződik a nevek változásában: ekképpen volt ez a középkorban és a modern időkben egyaránt. Az öt évszázados oszmán-török hódoltságot (15–19. század) a bolgár területek kétnyelvű vidékein például a nevek fonológiai, lexikális-morfológiai és szemantikai átalakulása kísérte (LILJANA DIMITROVA-TODOROVA, Bulgária). A szovjet megszállás nyelvi-névi befolyása többeket megihletett: BENJAMIN FOSTER (USA) Nyugat-Azerbajdzsán, MARI ALAS pedig Észtország helyneveinek (mint kulturális szimbólumoknak) a szovjet éra alatt, az interetnikus kapcsolatokban bekövetkező módosulását követte figyelemmel.

A helynév-etimológiai vizsgálatokat túlzás nélkül minősíthetjük örökzöld kutatási területnek, amely a nemzetközi tudományosságot is kétségkívül foglalkoztatja. ROLF MAY KULLY (Svájc) a *Gutmann* német dülönév általánosan elfogadott etimológiája helyett ajánlott újat, mondván, hogy az nem a társadalomból kitagadott leprások telep-helyét, hanem határköveket jelölhetett meg. Nyugat-svájci helynevek etimológiáját adta közre THOMAS FRANZ SCHNEIDER (Svájc).

A helynév-szociológiai vizsgálati lehetőségeket elemző előadásokat, elsősorban a finn TERHI AINIALA és a svájci ELWYS DE STEFANI által bemutatott új kutatási programokat és azok gyakorlati alkalmazását a kongresszuson kiemelt érdeklődés övezte. A beszélt nyelvbeli névhasználat elemzésére a *szocioonomasztika* terminust ajánlják, a gyűjtési módszereket pedig *interaktív névtan*-ként jelölik meg. Programjaikban nagy hangsúlyt kap ugyanis a helyszíni gyűjtés és az adatközlők megfelelő kiválasztása: beszélgetéseket rögzítenek abból a célból, hogy a különböző szociális helyzetekben használt megnevezéseket feltérképezzék. A helynevek maguk ugyanis nemcsak arra valók, hogy helyeket

azonosítsanak, hanem számos fontos szociális feladatot is ellátnak. A helyekről az emberek ráadásul különféle megoldásokkal (verbális és nem verbális jelekkel) beszélnek, amelyek közül csupán az egyik lehetőség a tulajdonnévvel való megjelölés. Az egyik, diskurzuselemzést végző kutatás elsősorban azt igyekszik feltárni, hogy a különböző lehetőségek közötti választást miféle tényezők befolyásolják. A helynév-szociológiai vizsgálatok a fentiekén túl külön figyelmet fordítanak a fiatal generációk által használt (s a nem hivatalos neveken alapuló) szlengnevekre is. A finn névkutatásban (ugyancsak egy új kutatási program keretében) a korai urbanizáció szlengnevei is komoly figyelemben részesülnek (TERHI AINIALA és JANI VUOLTEENAHO), s noha a projekt még csak az elején tart, az máris látható, hogy vannak jellegzetes szlengnévképző formánsok.

A helynévkutatás alkalmazott tudomány jellege került előtérbe azokban az előadásokban, amelyek a térképi nevekről szóltak (pl. a svéd térképeken szerepeltetett lapp helynevekről LENNART DEHLIN [Svédország] beszélt), illetve azokban is, amelyek az útjelző táblák névhasználatát vették górcső alá. A nyelvi környezetbe az útjelző táblák igen markánsan beletartoznak, egyáltalán nem érdektelen tehát a rajta szerepeltetett helynevek (endonimák és exonimák) ügye. A helynevek identitásjelölő erejét és a nyelvpolitika hatását volt hivatott szemléltetni az az előadás, amely Norvégia lappföldi részén a lapp helységnevtáblák (igen hányattatott) sorsával foglalkozott (GUY PUZEY, Skócia). Hozzánk közelebb eső régióban, Közép-Európában folytatott az autósok eligazodását segítő útjelző táblákat érintő kutatásokat PETER JORDAN (Ausztria), kifejezetten elismerően szólva például Magyarországon gyakorlatáról.

A helynévfajták közül leginkább a településnevek és a víznevek kaptak nagyobb teret a konferencián, de néhányan más névfajtákat is érintettek. Két előadásból is hírt kaphattunk például arról, hogy cseh névkutatók egy új projekt keretében morva és sziléziai mikrotoponimák (az általuk használt terminussal: *anoikonimák*) szótárszerű feldolgozását végzik a többek között például ŠMILAUER és ŠRÁMEK nevével fémjelzett névtani iskola nyomdokain haladva. Az általuk összeállított anyag – nem csupán klasszikus nyomtatott, hanem digitális szótárként – a majdani nagy szláv névtani atlasz mikronévi bázisát is jelentheti egyúttal (MILENA SÍPKOVA, LIBUSE CIZMAROVA, Csehország). Hegynevek hasonló alaposágú feldolgozásáról értesülhettünk GERHARD RAMPL (Ausztria) előadásából: a 3 éve folyó „Alpkultur” nevű kutatási program azt tűzte ki célul, hogy az Alpok hegyneveit egybegyűjtse és nyelvi-kultúrtörténeti kritériumok szerint elemezze. Utcanévek álltak PEETER PÁLL (Észtország) és VINCZE LÁSZLÓ érdeklődésének középpontjában: az előbbi Tallinn utcanéveinek történeti rétegződését mutatta be a legkorábbi, 14. századi adatoktól kezdődően, az utóbbi pedig két korszak utcanévrendszere (1242–1400, 1501–1711) hasonlította össze elsősorban azzal összefüggésben, hogy az évszázadok során – többek között például a német telepéseknek köszönhető német elnevezések 14. századi megjelenését követően – miként változtak a jellegzetes névtípusok. Népnevet tartalmazó bécsi és alsó-ausztriai dűlőnevek etnikum- és nyelvhatárjelölő szerepéről, a felhasználásuk nyelvi és nem nyelvi természetű lehetőségeiről szolt előadásában MARGARETE PLATT (Ausztria).

A helynevek ügye egy speciális terület kapcsán is előkerült. A torontói volt az első olyan névtudományi konferencia, amelyen a jelnyelvek névhasználatának kérdése is teret kapott. Amellett, hogy az erről szóló előadásokban (PHILIP W. MATTHEWS, RACHEL és DAVID MCKEE, Új-Zéland) politikai, emberjogi problémákról is szó esett, az országokat megjelölni hivatott jelek szerveződésének módjáról is képet kaphattunk: olykor külsődleges

jellegzetességek alapján születik meg az adott ország jele (pl. Japán), máskor metonímia játszik benne szerepet (pl. igen gyakran a fővárosok jeleiben), de nem ritka az ujjal betűzés (pl. az *N. Y.* betűk formázása New York jeleként) vagy a kalkulusok használata sem (pl. Magyarország jele a gyomornál végzett körkörös mozdulat; vö. *Hungary* 'Magyarország' ~ *hungry* 'éhes'). Kérdésként vetődött fel, vajon van-e bármiféle relevanciája egy nemzeti vagy éppen nemzetközi szinten végrehajtott standardizációnak a helynevek jelei terén.

3.2. A személynevek vonatkozásában külön célszerű szólni a más-más problémákat előtérbe állító családnevek és keresztnévek ügyéről. Előzetesen azonban egy olyan alszekcióról tesztek említést, amely szintén újdonság volt a névtudományi konferenciák történetében: külön alszekció szerveződött ugyanis a zsidó nevek kérdéskörének. Ebben a személynévtörténet mellett történelmi-politikai és művelődéstörténeti kérdések is helyet kaptak. A középkori navarrai zsidó közösség körében használt névadási mechanizmusok felderítésére irányul LIDIA BECKER (Németország) kutatási programja: egy középkori diplomáciai gyűjtemény, a „Navarra Judaica” alapján mutatott mintát a statisztikai, etimológiai és a nemek szerinti vizsgálat lehetőségeire. A 19–20. századi Magyarország zsidó családnév-változtatásait tekintette át számos szempontot felvonultató előadásában FARKAS TAMÁS. Kitért többek között arra is, hogy a családnév-változtatásoknak milyen szerepe volt a zsidók asszimilációjában. Személyes indítástól hajtva követte végig egyetlen családnév, a *Kastrol* történetét DAN BEN-AMOS (USA), s megjegyezte, hogy a nevek kellemetlen hangzásából adódó frusztrációnak szintén lehet névváltoztatást indukáló szerepe. A személynevek és a holokauszt viszonyáról, illetve az Izraelből újtjára induló ún. holokauszt emléknep jelentőségéről és céljairól szolt előadásában – a nevek problematikájánál tágabb kontextusban – AARON DEMSKY (Izrael). Nem elsősorban névtani, hanem sokkal inkább művelődéstörténeti témakört érintett MICHAEL FALK (Kanada), amikor a zsidó hagyományban a hét hetedik, a pihenés és az istentisztelet napjaként megjelölt *Shabbat* etimológiájának, illetve a különböző kultúrákban és vallásokban bekövetkezett jelentésváltozásának járt utána.

A személynevek két fő kategóriája közül a keresztnévekkel jóval több előadás foglalkozott, s ezek a nevek kulturális-művelődéstörténeti, névszociológiai-névhasználati problémáit éppúgy a felszínre hozták, mint strukturális vagy változástörténeti kérdéseiket. A kereszténység felvétele előtti idők szakrális személynevei álltak PER VIKSTRAND (Svédország) érdeklődésének középpontjában, e nevek ugyanis véleménye szerint a régi skandináv vallásba engednek valamelyest bepillantást.

A gyerekeknek adott keresztnévek háttérében álló névszociológiai jelenségek sokak figyelmét magukra vonták. Az e témakörben elhangzott előadások a keresztnév választást egy minden tekintetben tudatos, alaposan mérlegelő folyamat eredményeként látatják. Egy- és többnyelvű családok gyakorlatának vizsgálata Svédországban például a svéd nevek dominanciáját mutatta ki mindkét rétegben, és olyan lényeges tényezők befolyásoló szerepét hozta a felszínre, mint például a szociális faktorok, a helyesírási nehézségek vagy éppen a különböző nyelvekben való használhatóság (EMILIA ALDRIN). Az az általános állásfoglalás, miszerint a társadalmi változások hatással lehetnek a keresztnév választásra, ösztönözte DOREEN GERRITZENT (Hollandia) arra, hogy a névadás és a globalizáció viszonyát körüljárja: elsősorban a média, a televízió és az internet befolyásoló szerepére igyekezett a nyugati világ nemzetközi keresztnévei alapján fényt deríteni. A nemzetközi

nevek előretörése a délszláv Európában is szembeűnő: ennek előnyei és hátrányai érdekelték JOHANNA VIRKKULÁT (Finnország). A tradíció ereje természetesen idegen nyelvű névi környezetben tanulmányozható a legtisztábban. Dortmund lengyel származású lakosai például megőrizték a hagyományos lengyel keresztnéveket, s noha bizonyos elmozdulások az elműlt egy évszázad alatt a névrendszerben bekövetkeztek, a szűlők továbbra is ezeket a neveket adják gyermekeiknek (BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH, Lengyelország). A történeti keresztnévűldrajz a keresztnévek használatának területi és szociológiai különbségeit igyekszik feltárni. LUDGER KREMER (Németország) például a veszfáliei kettős keresztnévek elterjedése kapcsán figyelt fel arra, hogy e névhasználati formák előbb jelentek meg a régió déli területein, azon belül is a városokban, illetve a magasabb társadalmi rétegekben.

A keresztnévek létrejöttében az egyes nyelvekben más-más névformánsok játszanak szerepet. A balti finn nyelvekben (kőztük az észten) – több más nyelvhez hasonlóan – jellegzetesen az elsődlegesen kicsinyítő képzői szerepben álló keresztnévformánsok (MARJE JOALAI, Észtország).

A keresztnévek változását leginkább a névállomány összetételének a módosulásában érhetjük tetten. A 19. századi észten keresztnévállomány elmozdulásait és a háttérükben meghűződó okokat vette például szeműgyre ANNIKA HUSSAR; a bolgár keresztnévanyag kronológiai rétegződését, a 9. századtól feltűnő bizánci ortodox és a 17. századtól jelentkező római katolikus névrétegek viszonyát, illetve hangalaki módosulásait pedig LUDWIG SELIMSKI (Lengyelország) mutatta be.

A családnévek kutatásában a nemzetközi szakirodalomban a változások vizsgálata, az adatbázisok kialakítása, illetve bizonyos gyakorlati aspektusok kapnak jelentősebb teret. A nevek mint etnikai szimbólumok változásában társadalmi, ideológiai, politikai stb. tényezők egyaránt szerepet játszanak. A történelmi Magyarország évszázadokon keresztül különböző etnikumok, kultúrák és nyelvek érintkezési színterűl szolgált, s a népi-nyelvi érintkezés magától értetődően az egyes népek (család)névrendszerére is hatást gyakorolt. Ezekből az alap gondolatokból indult ki FARKAS TAMÁS, és mutatta be egyrészt a domináns (magyar) nyelv és névrendszer befolyását a kisebbségi nyelvek családnévállományára, illetőleg szűlt arról is, milyen módon alakították más oldalról (pl. új névtípusokat teremtve) az idegen eredetű személynevek a magyar családnévrendszert.

A családnév-történeti kutatásokban kiemelten fontos szerep jut manapság az adatbázisoknak. A fentiekben bemutatott, a magyar hivatalos családnév-változtatások kutatási programját például egy számos vizsgálati lehetőséget kínáló adatbázis segíti. Ausztriai családnévek jelenleg mintegy 30 ezer nevet tartalmazó online adatbázisáról adott hírt továbbá ISOLDE HAUSNER (Ausztria).

A családnéveknek a közszavak helyesírási szabályozásához hasonló sztenderizációja kapcsán fogalmazta meg a holland családnévekre jellemző helyesírási instabilitás gondolatát LEENDERT BROUWER (Hollandia). Azt is hangsúlyozta azonban, hogy ez a fajta helyesírási „kuszaság” (pl. *Brouwer* ~ *Brauwer* ~ *De Brauwer*) valójában nem is zavaró, mert a névhasználók a neveknek más szerepet tulajdonítanak, mint a közszavaknak, s ennek folytán mások a hozzájuk kötődő elvárásaik is.

3.3. Különböző tudományterületek (botanika, történettudomány, régészet, névtan) együttműködésének érdekes példáját képviseli az az YVONNE KATHREIN (Ausztria) által bemutatott, 2007 márciusa óta az innsbrucki egyetemen folyó interdiszciplináris projekt,

amely a tiroli bányászat történetét igyekszik feltárni. Az egyes tudományágak közül a névkutatás olyan kérdésekre adhatja meg a választ, hogy például mikortól, hol és mit bányásztak Tirolban és környékén (a helynevek alapján), illetve honnan, mely vidékekről származnak a bányászok (a családnevek alapján).

3.4. Az egyéb nevek szekcióiban szó esett többek között szingapúri építménynevekről (PETER K. TAN), brit mozdonyok neveiről (RICHARD COATES, Anglia), a karibi térség taxineveiről (WOLFGANG AHRENS, Kanada), dél-afrikai focisták és csapataik beceneveiről (NOBUHLE HLONGWA, Dél-Afrika) vagy éppen szólásokban és közmondásokban előforduló személynevekről (AFET MOUSSA ABBASOVA, Azerbajdzsán). A márkanevekkel kapcsolatban pedig olasz ételek nevei (MARIE A. RIEGER, Olaszország) mellett gyorsétteremláncok termékeinek elnevezései (ERHARD LICK és HOLGER WOCHLE, Ausztria) kerültek elő, illetve a márkanevekkel összefüggő marketingbáklövések típusairól is értesülhettek az érdeklődők (OLENA FOMENKO, Ukrajna).

4. Terminológiai kérdések (mint például az *exonima* meghatározásának ügye; OJARS BUŠS, Lettország) nem csupán szekcióelőadások formájában kerültek elő, hanem betekintést kaphattunk egy terminológiai szótár elkészítésébe, amelynek kapcsán nemzetközi együttműködésre buzdít a munkálatokat összefogó bizottság. Hasonló együttműködésre számít az ICOS bibliográfiai csoportja is, amely a nemzetközi névtani bibliográfia (IBOS) technikai kivitelezésén dolgozik. A bibliográfiát – remélhetőleg rövidesen – minden országból maguk az egyes kutatók tölthetik fel a következő internetes felületen: <http://www.icosbibliography.net/cob>.

Az ICOS ülésén döntés született végezetül a testület vezetőségének megújításáról (az új elnök ELWYS DE STEFANI lett), illetőleg arról is, hogy a következő, 24. kongresszust 2011 augusztusában Barcelona rendezi meg.

TÓTH VALÉRIA

VALÉRIA TÓTH, **Report on the 23rd International Congress of Onomastic Sciences**

The International Council of Onomastic Sciences (ICOS) organised its twenty-third congress entitled “Names in Contact: Names in a Multi-Lingual, Multi-Cultural, Multi-Ethnic World” in Toronto, 17–22 of August, 2008. The approximately 200 participants in the congress were able to present the results of their recent research in sessions focusing on these various topics (in alphabetical order): Aboriginal, Indigenous Names; Alpine and Mountain Names; Bibliographies; Business Names; ICOS Bibliography Session; Jewish Names; Names in an Educational Setting; Names in Contact; Names in Literature; Other Names; Personal Names; Place Names; Proper Names in Social Encounters; Sign Language; Street Names; Terminology; Theory, Linguistic Aspects of Names; Toponymy in Cartographic Language.